

**Nenad
Kecmanović
Darko Tanasković**

ALIJA

**ulema ili
balija?**

—Laguna—

Copyright © 2024 by Nenad Kecmanović i Darko Tanasković
Copyright © ovog izdanja 2024, LAGUNA

ALIJA

**ulema ili
balija?**

Sadržaj

I

Zašto ova knjiga, zašto ovaj naslov?	11
Ko je bio Alija Izetbegović?	13
Uloga ličnosti u istoriji	20
„Ja bih svjetlo zvaao mrakom da te nije, Alija...“	23
Generisani generator	25
Presudne odluke u škripcu	26
Vazda lider, ali ne zna zašto	28
Alijine vrline i mahane	30
U svjetlu Veberove tipologije vođstva	32
Vođa nije idealnotipski	36
Akter dvostrukog raspada – SFRJ i SR BiH	37
Islam iza svega i iznad svega	42

II

Suđenja i robije Alije Izetbegovića	47
Poslijeratna aktivnost Mladih muslimana i suđenje 1946.	55
Pod uvećanim pritiskom na organizaciju	57
Suđenje 1949. godine	63
Islamističko djelovanje do posljednje robije	66
„Sarajevski proces“	71

III

Alijina „sveta knjiga“	82
<i>Islamska deklaracija</i> – manifest aktivističkog panislamizma	86
Kome su namijenjene poruke?	90
Fundamentalizam „posebnog tipa“	99
Panislamistički sinkretizam	109
Panislamizam – faktor modernizacije	118

IV

Gradivni materijal za Alijine snove na javi	125
Bez Tita i Bevca ne bi bilo ni Alije	132
Urušavanje Bosne i Hercegovine	136
Formiranje stranke	140
Izbori ili nacionalni popis i formiranje vlasti	145
Glavni saradnici i prvi otpadnici	149
<i>Casus belli</i> : zloupotreba većine	160
Između Kutiljera i Zimmermana	164
Nema vojne intervencije – nema političkog sporazuma.	168
Godine rata u prijestonici MAO	171

V

Izetbegovićeve laži i međunarodne obmane	177
Islamizacija partije, armije i policije	180
Paralelna linija vlasti	186
Veze sa Turskom, Persijom i Saudijskom Arabijom	189
Evropske inicijative, američko saplitanje	199
Kako je donosio odluke	202
Harizma nastaje, raste i topi se	205
Od „dijaloške zajednice“ Muslimana do sabora Bošnjaka	211
Bošnjačko saborovanje Muslimana	215
Sumrak legalne fikcije?	219

VI

Dejtonski sporazum – političko rješenje je uslov za mir . . .	223
„Sačuvana je ideja Bosne“ i ništa drugo	229
SAD i SDA opstruišu još jedan sporazum	234
Građanska BiH po Aliji Izetbegoviću	239
Alijina ekonomija zekata	245

VII

Abu Izat vrši smotru mudžahedina	249
Teorijsko dokazivanje superiornosti islama.	253
Islam razapet između apstraktnog i revolucionarnog	255
Muslimanska kritika Izetbegovićeve slike islama	259
Kult Izetbegovića u muslimanskom svijetu	265
<i>Magnum opus</i> jednog mudžahida	273
Ni alim ni samouki amater	278

VIII

Da li je sebe vidio kao halifu?	280
Da li je BiH samo bošnjačka?	284
Da li je bio ratni zločinac?	292
Nije li Alija ipak uspio što je naumio?	298
Udaljavanje tri kulture svakodnevnog života	304
Posljednji pozdrav Fatihu II.	310
Hoćemo li mu halaliti?	314
<i>Citirana literatura</i>	317
<i>O autorima</i>	325

I

Zašto ova knjiga, zašto ovaj naslov?

Termini *ulema* i *balija* predstavljaju turcizme u srpskom jeziku, ali se izvan Raške oblasti (Sandžaka) u Srbiji i bošnjačkih kantona u BiH danas malo koriste, a njihovo značenje se više paušalno podrazumijeva nego što se precizno poznaje. Precizno znanje otežava i višeznačnost obje riječi, zatim značenje u užem i širem smislu, te pomjeranje značenja tokom vremena i njihove upotrebe. Tako riječ *ulema* neupućene uglavnom asocira na titulu i funkciju poglavara Islamske zajednice, *reis-ul-uleme*, a izvorno označava „skup muslimanskih vjerskih učenjaka“ (ŠKALJIĆ 1966: 631). Upotrebljava se i u singularu kao priznanje za eksperta za islam koji i ne mora biti musliman, uopšte za učenog čoveka.

Termin *balija*, naprotiv, u kolokvijalnom govoru, ne samo muslimana u BiH i Srbiji, ima pogrdno značenje i odnosi se na „muslimanskog seljaka, neobrazovanog, primitivnog i prostog čovjeka iz naroda, za razliku od muslimanskog obrazovanog plemstva“ (ŠKALJIĆ 1966: 118). U svakodnevnom jeziku savremenih Muslimana/Bošnjaka obje riječi se pojednostavljaju kao opoziti: *ulema* označava pametnog, obrazovanog, iskusnog, mudrog i otmenog čovjeka, a *balija* sve suprotno od toga. Riječ

balija je postala pogrdna metafora, tako da su komunisti u BiH balijama nazivali muslimanske neprijatelje socijalističkog porotka, kao pandan ustašama i četnicima.

Da li je Alija bio jedno ili drugo? Mišljenja su podijeljena i dijametralno suprotstavljena, a linija podjele uglavnom ide između Bošnjaka, Hrvata i Srba, odnosno između muslimana, pravoslavnih i katolika, uz brojne izuzetke na sve tri strane. Vezana su za njegov, prije svega, vjerski i politički učinak od '90-ih do njegove smrti. Kao autori ove knjige pokušali smo da dođemo do objektivne ocjene, da ne kažemo do cjelovite istine.

Međutim, na putu traganja za istinom u složenim stvarima olaka upotreba reči „istina“, a pogotovo čvrsto uvjerenje onoga ko je izgovara ili piše da istinu sigurno i zna, nikako nisu ni preporučljivi ni kredibilni, već više bude sumnju no što stvaraju utisak o približavanju cilju. Ovo, naravno, ne znači da se, apsolutizovanjem dekartovske devize *cogito ergo sum*, u ime vazda budne sumnje ili kakvih drugih, manje načelnih razloga, baš sve može relativizovati i da ne postoje neke pouzdano utvrđene činjenice na kojima počiva sistem našeg znanja o pojavama, o svijetu oko nas, o drugima i o nama samima. Bez oslonca o takve temeljne izvjesnosti ne bi bilo moguće saznavno napredovati, već bismo se stalno vrtjeli u krugu stvarnih, razložnih sumnji i svrhovito indukovanih „sumnji“, nemoćni da se približimo realnom sagledavanju stvari, što stvara ozbiljnu intelektualnu, ali i moralnu pometenost. Pogotovo u našem vremenu, koje postmodernisti, ne sasvim bez osnova, nazivaju vremenom postčinjenica i postistine.

Ipak, o kompleksnim procesima, događajima i ličnostima, naročito onima iz bliže prošlosti, nije lako formirati do kraja objektivnu, cjelovitu i zaokruženu predstavu koja bi odgovarala njihovoj složenosti i slojevitosti. Ovo pogotovo važi za situacije, kao što su naša balkanska i (bivša) jugoslovenska, gdje prošlost o kojoj sudimo još uvek nije prošla, nije završena i nije postala istorija, već je intenzivno živimo, proživljavamo i preživljavamo

doslovno svakog dana. Premda je temeljna istorijska istina o Napoleonu, Adolfu Hitleru, Benitu Musoliniju, Staljinu, kardinalu Stepincu ili Anti Paveliću neopozivo utvrđena, njihove ličnosti i uloge, u svjetlu novih izvora i „narativa“, i dalje se istražuju i proučavaju, pa kako bi se onda moglo tvrditi da već znamo punu i neopozivu istinu o jednom Franji Tuđmanu, Slobodanu Miloševiću ili Aliji Izetbegoviću, bez supstancijalnog poređenja sa prvopomenutima, naravno?

Upravo pitanje o tome zašto istina o ovom posljednjem „nikada nije do kraja ispričana“ podstakla nas je da na njegovom primjeru pozovemo na uzdržavanje od apodiktičkih stavova i pojednostavljenih ocjena, bez obzira na to što o (pan)islamističkoj idejnoj osnovi i suštini Izetbegovićevog djelovanja tokom čitavog aktivnog života, a naročito tokom raspadanja Jugoslavije, rata u BiH i u neposrednom poslijeratnom periodu, ne može biti prevelikih nedoumica, sem onih ideološki uslovljenih i nerijetko oprečnih razlikovanja u sudovima, koji ne mogu pretendovati na uravnoteženost i objektivnost. Najzad, bez obzira na razrješenje dileme „melek ili šejtan“, koje slijedi, već i pukom činjenicom da smo Aliji Izetbegoviću posvetili više od dvije stotine stranica knjige, predstavlja priznanje o važnosti ličnosti i djela.

Ko je bio Alija Izetbegović?

„Nisam očekivao da će taj miran, zamišljen čovek krenuti u verski i nacionalni rat“, zapisao je o Aliji Izetbegoviću 12. aprila 1992. Dobrica Ćosić (ĆOSIĆ 2012: 7). A Dobrica je ne samo odranije poznavao Aliju, nego je na čelu Odbora za zaštitu slobode mišljenja i izražavanja protestovao zbog političkog procesa koji je protiv njega vođen na sudu u Sarajevu 18. 7 – 20. 8. 1983, i povodom toga privatno primao njegovu djecu i

ugostio ih ručkom u restoranu „Grafičar“ na Dedinju, za što je u to vrijeme, pogotovo u Sarajevu, malo ko imao kuraži.

Izetbegović mu je kasnije na tome zahvalio, ali pošto se sa njim posljednji put našao na četvoročasovnom razgovoru u pauzi skupa srpskih intelektualaca, februara 1991. u sarajevskom „Holidej inu“, krenuo je natrag za Beograd duboko razočaran njegovom nespremnošću na bilo kakav kompromis. Razgovarali su dugo u četiri oka, ulazio je samo Bakir da unese kafu, ali bez rezultata. Iskusni Ćosić nije bio jedini na koga je Izetbegović ostavio pogrešan utisak.

I njegov komunistički saborac za suverenu Bosnu Nijaz Duraković, posljednji predsjednik bosanskih komunista i prvi predsjednik socijaldemokrata, koji je sahranjen u haremu Careve džamije u Sarajevu, uz dovu koju je predvodio reis Mustafa Cerić, opisao ga je: „Alija je imao djevičanski pogled očiju. Taj pogled vam je odmah ulijevao povjerenje i svako ko je s njim imao prve kontakte zaključivao je da se Aliji može vjerovati. Međutim, ja sam se uvjerio više puta, kao član Predsjedništva BiH, da je Alija mogao da slaže, a da ne trepne, što nije osobina stvarnih vjernika“ (BUTUROVIĆ 2004: 34). Ričard Holbruk je zapisao: „Njegove oči imale su hladan i dalek pogled, poslije toliko patnji izgledale su mrtve za bilo čiji bol“ (HOLBRUK 2003: 16). Stjepan Mesić: „Osjećaj plave tuge koju sam naslućivao i vidio u krajevima njegovih očiju“ (MESIĆ 2003: 14), Bernard-Anri Levi: „Da nije njegovih očiju, još uočljivijih od mršavosti, i plavog pogleda bljeđeg nego nekada...“ (LEVI: 41). Čitamo: Alijine varljive oči za jedne su bile dobroćudne i blage, za druge tužne i melanholične, za treće hladne i neosjetljive, za četvrte djevičanski nevine...

Kako svjedoči predratni zamjenik upravnika KPZ-a u Foči, „Alija je bio zatvorenik za primjer, poštovao je sve propise, a slobodno vrijeme provodio je u zatvorskoj biblioteci. I kada god bi izbila neka zatvorska pobuna, Alija je bio na drugom kraju kaznionice, ali je istraga ukazivala da je upravo on bio

nikad identifikovani inspirator.“ Njegov kolega u predratnom Predsjedništvu BiH Nikola Koljević bio je iznenađen kada je saznao da je *primus inter pares* u kolektivnom šefu države odlazio na službena putovanja u islamske zemlje, a da o tome nije obavještavao čak ni njega, koji je bio zadužen za međunarodne odnose, sa objašnjenjem da „nije znao da treba“. A kada je u junu '92. potpisao vojni savez sa Tuđmanom, članovi Predsjedništva BiH su to tek naknadno saznali iz dnevnog lista *Oslobođenje*. „Kako Izetbegoviću uspijeva mijenjati misli i osjećaje kao što čovjek mijenja odijelo ili prevrće listove albuma, iako je bilo očito da ga nijednog trenutka ne napušta briga za Bosnu i, reklo bi se, još više za Bošnjake“ (...) „To je Alijin način vođenja rata, istočnjački prepredeno s tobom će piti kavu, a naređivat će da ubijaju tvoje najbliže.“ Tako je povodom odlaska „prvog u Bošnjaka“ napisao fra Petar Anđelović, provincijal vrhbosanski, Alijin česti sagovornik tokom ratnih godina (ANĐELOVIĆ 2003: 26).

Kao što je opštepoznato, Alija je otkazao gotov Istorijski sporazum Srba i Muslimana iliti Beogradski sporazum sa Miloševićem o ostanku BiH u skraćenoj Jugoslaviji, sa kojim se bio prethodno u cjelini saglasio. Predomislio se u toku specijalne emisije RTV SA u kojoj je trebalo da javnost iz prve ruke sazna radosnu vijest i detalje sporazuma. Povukao se, takođe, i iz Kutiljerovog sporazuma, koji je već bio parafirao. Što je zaboravljeno, odustao je i od Skopskog sporazuma sa predsjedavajućim Predsjedništva SFRJ Brankom Kostićem i ministrom odbrane generalom Adžićem o ostanku JNA u BiH u prijelaznom periodu od pet godina pod komandom muslimanskog generala JNA podređenog civilnom Predsjedništvu BiH. „Na Orijentu se predstavljao kao politički islamista, na Zapadu kao demokrata, građanista, multikulturalista, kao i sve ostalo što je odgovaralo trenutnoj situacionoj konjunkturi“, često je komentarisao Adil Zulfikarpašić. Kada bi ga novinari uhvatili u tim frapantnim nedosljednostima, kontradikcijama i obmanama, odgovarao

je, nimalo zbunjen: „I sam život je takav, pun protivrječnosti.“ U legendu je ušlo njegovo objašnjenje u sličnim prilikama: „Ujutro mi se čini jedno, a poslije podne drugo.“ Istovremeno, za sebe je znao reći: „Ja sam star čovjek i ne umijem lagati.“

O staloženom i blagom i muslimanskom lideru govorili su mnogi svjetski političari, a mogu im se pridružiti i drugi, ovdašnji, koji su ga upoznali. Umio je pažljivo da sasluša sagovornika, nije ga prekidao u riječi, niti je podizao glas, djelovao je kao iskusan i nagodan, ali uz to i čvrst i postojan u svojim ubjeđenjima za koja je godinama robijao. Kao takav je, na određeno vrijeme, uspijevaao da se predstavi gotovo svakome.

I u pretpolitičkoj fazi svoje biografije vodio je dvostruki život. Prije podne nezapaženi pravnik u građevinskom preduzeću „Put“ (GP Put) u Sarajevu, a poslije podne pisac vjerskih tekstova. Autor dvije knjige, od kojih se za onu poznatiju sumnja da je dijelom kolektivno djelo, a dijelom plagijat. Nježan otac troje djece i muž u dva paralelna braka – jednog građanskog i jednog šerijatskog. Njegov biograf Adnan Buturović otvoreno sumnja u njegove veze sa Službom državne bezbjednosti: „Čvrsto jezgro Mladih muslimana razbijeno je samo mjesec dana nakon Izetbegovićevog izlaska iz zatvora...“ A Adil Zulfikarpašić se pita kako je Alija dobio pasoš prije sudske oduke o prevremenom puštanju iz zatvora. Na njegovo direktno pitanje, kada mu je banuo u Cirihi, odgovorio je: „Eto, dobio!“ (Iz razgovora Zulfikarpašića sa jednim od autora ove knjige.)

Novinar Gojko Berić, jedan od Srba koji su ostali u muslimanskom Sarajevu da se bore za nezavisnu BiH, slikovito je objasnio problem sa analizom Alijine političke i lične fizionomije. „Čini mi se da je lakše golim rukama hvatati jegulje u rukavcima Neretve na ušću u Jadransko more, nego se baviti intelektualnim i političkim profilom Alije Izetbegovića“ (PEHAR 2011: 87).

Ipak, svim ovim zapažanjima ljudi koji su ga dobro poznavali i sa njim saradivali, kao i činjenicama poznatim iz javnog

života, valja dodati i određene relativizacije. Govorili su: „Alija je bio kontroverzna ličnost“; „Alija je bio dobar čovjek“; „Alija nije bio političar od formata“; „Alija nije imao osjećaj za real-politiku Balkana“; „Alija je Hrvatima poručio da to nije njegov rat“; „Alija je štetio Bošnjacima“. Sve ove kvalifikacije Alije Izetbegovića navodi bivši predsjednik Hrvatske Stjepan Mesić i, odbijajući da ih vrednuje, piše da ga je „osobno na određen način cijenio i respektirao“ (MESIĆ 2003: 14–15). Prije svega, malo je ljudi, ako takvi uopšte i postoje sem kao sveci u legendama, koji tokom dugog života nisu bar u nekim situacijama i trenucima svjesno ili nesvjesno odstupili od svojih generalnih uvjerenja, principa, vrijednosti, i na trenutak popustili pred određenim iskušenjima. Biografi, a pogotovo autobiografi, imaju neodoljivu potrebu da takve neizbježne pukotine vješto ili nevješto začepi racionalizacijama, nategnutim tumačenjima, ili čak pukim falsifikovanjem činjenica. Alija svakako nije bio izuzetak od tog pravila.

Sve prethodno rečeno posebno važi za ljude poput Alije, koji su bar dio svog života posvetili profesionalnoj politici koja nije slučajno odavno dobila amoralni nadimak „drugi najstariji zanat na svijetu“. Revolucionari su, logikom istorije, prisiljeni da u ime radikalnih promjena surovo lome otpor ljudskog materijala, „da gaze preko mrtvih“, „da jedu svoju djecu“ u ime visokih ciljeva i boljitka za sve. Mirnodopski političari su pak takođe prisiljeni da prave kompromise u kojima se, kako je duhovito rečeno, kompromituju obje strane. Kratkoročni taktički zao-kreti u ime uspjeha dugoročne strategije podrazumijevaju se.

Najzad, Alija je već od svoje 16. godine pristupio ilegalnoj organizaciji koja je progonjena od komunističke vlasti, te njeni pripadnici osuđivani na dugotrajne zatvorske kazne sa prisilnim radom, a neki i strijeljani, kao Kajtaž i Biber. I na slobodi i u zatvoru on je bio u situaciji da svoje aktivnosti, svoje spise i svoje razgovore, decenijama obavlja konspiracijom, ali i pukim pretvaranjem, lažima i obmanama svoje radne i životne sredine.